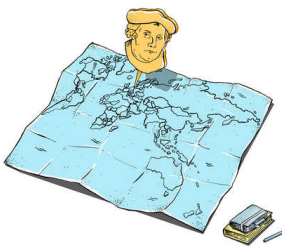

Het mekka van de protestanten

GERRIT-JAN KLEINJAN

illustraties Gemma Pauwels

Gemma Pauwels

Gemma Pauwels

Gemma Pauwels

WITTENBERG

Luther Wittenberg bereidt zich al jaren voor op '500 jaar Reformatie'. Voor veel protestanten is de Lutherstadt een pelgrimsoord. 'Dezelfde lucht inademen als Luther.'

Met een slakkegang komt een toeristentreinje aangetuift. Het voertuig voert een groep Amerikaanse senioren door Wittenberg, stad in het oosten van Duitsland. Verrukte kreten klinken als de inzittenden het doel van hun tocht in het vizier krijgen: twee massieve bronzen kerkdeuren. Fotocamera's worden uit tassen gehaald. Even later verdringen de mannen en vrouwen zich voor de donkere deuren.

We zijn bij de Slotkerk, een historisch bouwwerk aan de rand van het oude centrum van Wittenberg. Dit is de plaats waar in 1517 de toen nog onbekende monnik Maarten Luther voor het eerst zijn onvrede over de rooms-katholieke kerk openbaar maakte. Volgens de overlevering timmerde hij een pamflet met kritiek op de deur van de kerk.

Door Luthers verzet is de stad in de loop der tijd uitgegroeid tot het mekka van de protestanten. In de deuren die het gebouw tegenwoordig sieren, is het pleidooi in bronzen letters te bewonderen. Vele duizenden toeristen komen hier jaarlijks op bezoek om in de voetsporen van Luther te treden.

Volgend jaar op 31 oktober is Luthers protest precies 500 jaar geleden. Wittenberg maakt zich, net als heel Duitsland, op voor een grootscheepse herdenking van het gebeuren.

Nu nog zijn grote delen van de stad een bouwput. Getimmer klinkt op. Bij het middeleeuwse slot zwenkt een bouwkraan heen en weer. Bouwvakkers lopen over een steiger, troffel en speciekuip meetorsend.

Een paar honderd meter van de kerk vandaan, aan het andere eind van het langgerekte historische centrum, is het huis waar Luther ooit woonde al een tijdje gesloten voor publiek. Ook hier klinkt geklop

en geboor. Wie binnen het kantoor van Stefan Rhein, directeur van de stichting die de Lutherse gedenkplaatsen in de regio beheert, wil bereiken, moet eerst over een plein met bouwmaterialen.

Met genoeg ziet hij de inspanningen die worden ondernomen om, zoals hij het noemt, een perfecte reformations-historische Infrastructuur voor elkaar te krijgen. Hij vertelt dat Wittenberg al bijna tien jaar bezig is om de festiviteiten volgend jaar groots te kunnen vieren. Het kasteel kreeg een beurt, net als het treinstation, de Stadskerk en het Lutherhuis waar Rhein kantoor houdt. "Hier is geschiedenis niet een doodse herinnering. We hebben hier een levende omgang met het verleden", zegt hij.

95 stellingen

Vijfhonderd jaar geleden keerde Maarten Luther, monnik en theoloog aan de universiteit van Wittenberg, zich tegen allerlei zekerheden uit het katholieke geloof. Het was een lange lijst met kritiek, verwoord in 95 stellingen: tegen de aflatenhandel, tegen het oppergezag van de paus, tegen de mis, tegen het vagevuur. Dit soort zaken bood geen enkele zekerheid op een gunstige positie in het hiernamaals, aldus Luther, slechts schijnzekerheid.

Door zijn actie zette hij een keten aan gebeurtenissen in werking. Wat begon met een pleidooi voor een nieuwe manier van geloven bleef niet alleen beperkt tot theologische kwesties. In een wereld die door en door christelijk was, zette Luther niet alleen kerken in beweging, maar ook landeigenaren en edelen, humanisten en boeren. Vanuit Wittenberg veranderde Luther de loop van de Europese geschiedenis. Het betekende het einde van de christelijke eenheid in Europa.

Hoe gelovig Wittenberg honderden

jaren geleden was, zo ongelovig is het vandaag de dag. De stad ligt in een van de meest atheïstische regio's van Europa, een erfenis van veertig jaar communistische DDR-dictatuur. Zo'n vijftien procent van de bevolking noemt zich nog christen. Kennis over Luther en zijn tijd is niet meer vanzelfsprekend, merkt Rhein op. "We moeten steeds meer verklaren en uitleggen."

Opknopbeurt

Rhein gaat uitvoerig in op de vraag welke betekenis Luther vandaag de dag nog heeft en ook welk beeld hij van de reformator wil neerzetten. Wat Rhein in ieder geval niet wil, zo benadrukt hij, is het christelijke geloof verspreiden. "We zijn geen missionarissen. Wij willen laten zien wat Luther voor de wereld van nu heeft betekend. Hier heeft een belangrijk deel van de geschiedenis van het Avondland vorm gekregen."

Om die reden is vrijwel de gehele binnenstad tegenwoordig ingericht op de gebeurtenissen van vijfhonderd jaar geleden. Overall waar de bouwvalligheids al langs zijn geweest, ziet het eruit als nieuw. De herinnering aan de DDR, toen de stad dankzij tientallen jaren socialistisch wanbeleid was vervallen tot een ruïne, is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid weggepoetst. Alles wat nog middeleeuws oogde, kreeg een opknopbeurt. Wat vergaan was, werd in historische stijl nagebouwd. Het jarenvijftigpand waarin de Alltagsgeschichte van de DDR te zien is, het toenmalige leven van alledag, staat wat verloren in dit rustieke tableau.

Rhein bereidt een grote tentoonstelling voor die door de Duitse overheid is benoemd tot Nationale Sonderausstellung, een expositie van nationaal belang. Hij wil de bezoekers laten zien dat er lijnen lopen van Luther naar nu. "Historici zeggen: de tijd van Luther is ver en vreemd voor ons. Ik wil het juist actualiseren. Dan kom je uit op andere thema's. Bijvoorbeeld dat Luther door een einde te maken aan de kerkelijke hiërarchie de weg

baande voor meer vrijheid."

Een van de kernelementen uit Luthers kritiek was dat de paus en priesters niet van belang waren als tussenpersoon tussen God en mensen. Hiermee legde hij een bom onder de kerkelijke macht. Rhein: "Hij benadrukte het belang en de verantwoordelijkheid van ieder individu. Iedereen kon bij wijze van spreken paus zijn. Hij haalde de kerkelijke hiërarchie weg. Deze opvatting heeft invloed gehad op de democratie. Niet dat Luther een pleidooi hield voor de scheiding van de machten. Nee, natuurlijk niet. Maar hij is wel een station geweest op de weg daarnaartoe."

Brutale universiteit

Was hij zijn protest begonnen in Parijs, toentertijd de belangrijkste universiteit voor theologen, dan was Luthers kritiek mogelijk in de kiem gesmoord.

Luther had het geluk dat de universiteit van Wittenberg in 1502 gesticht was door een vorst, Frederik de Wijze, die er bijzonder trots op was dat zijn instituut gesticht was zonder toestemming van de kerkelijke autoriteiten.

De jonge universiteit, die pronkte met een modern humanistisch curriculum, trok dankzij de vorstelijke promotie allerlei getalenteerde mannen aan die later een belangrijke rol zouden gaan spelen in de Reformatie. Luther had een positie aan de kleine maar brutale instelling.

De universiteit gaf Frederik prestige en toonde zijn gezag. Niet onbelangrijk in zijn positie, aangezien hij als zogeheten keurvorst betrokken was bij verkiezing van de nieuwe keizer. Frederik stapte nooit over naar het protestantse geloof. Waarom hij Luther beschermde, is nooit helemaal duidelijk geworden. Met het beschermen van Luther toonde hij waarschijnlijk zijn macht ten opzichte van de keizer.

De revolutie die Luther ontketende,

begon diep in de provincie. Luther sprak zelf van het einde van de beschaafde wereld. Ook vandaag de dag maakt de universiteit in Wittenberg niet meteen indruk. Het universiteitsgebouw in de binnenstad ligt er verlaten bij. Een groot deel van de instelling is gevestigd in het nabijgelegen Halle.

Wat die geringe positie betreft is Wittenberg in vijfhonderd jaar terug bij af. De stad, gelegen op anderhalf uur rijden van Berlijn, ligt midden in een gebied dat kampt met leegloop en vergrijzing. Ook dat is een reden waarom de regio zich werpt op Luther. De Luthertoerist levert in ieder geval nog een paar centen op.

Tv-series en boeken

Er is geen plek waar Luther woonde of werkte of die kreeg de afgelopen jaren een opknopbeurt. De hele biografie van Luther is in een dag of twee, drie per auto na te reizen in plaatsen als Eisenach, Erfurt en Eisleden. Zelfs Mansfeld, een onaanzienlijk dorp op het Oost-Duitse platteland, waar Luther als kind zeer kortstondig woonde, is Gedenkstätte. Dankzij de archeologische vondst van een beerput, enkele jaren geleden, op de plek waar zijn ouders ooit hun afval dumpden.

Ook komen er in Duitsland tv-series, documentaires en films aan, net als bijna tweehonderd tentoonstellingen kriskras door het land. In de Duitse boekhandels liggen Lutherboeken in grote stapels te wachten op lezers.

Wie zijn blik laat gaan over het gehele gebeuren, kan maar een ding concluderen: Duitsland is nog altijd Lutherland, met Wittenberg als hoofdstad.

Rhein vertelt over de toeristen die hij dikwijls voorbij ziet lopen. "Van hoe verder ze weg komen, des te belangrijker lijkt het wel voor ze. Het is een pelgrimagede."

Hij doet het gesnuif na: "Dit is de lucht die Luther heeft ingeademd", zeggen ze dan."

Hij lacht: "Zo zie je maar dat het bij protestanten ook niet alleen gaat om de Schrift. Het geloof heeft ook voor hen zichtbare wortels nodig. Die wortels vinden ze hier in Wittenberg."

Op reis met Luther

Trouw staat uitgebreid stil bij 500 jaar Reformatie. Maarten Luther plaveide met zijn opstand tegen het kerkelijk gezag de weg voor de wereld zoals wij die nu kennen. Trouw reist de wereld over om de sporen van de Reformatie in beeld te brengen. Wat was de invloed van Luther op de schilderkunst, op taal, op wetenschap, op politiek, op individualisering? En wat zien we daar nog van in de wereld om ons heen? Niet alleen de religieuze sporen, ook de culturele en maatschappelijke gevolgen van Luthers werk brengt de krant in beeld. De eerste aflevering van deze serie verscheen op 29 oktober.